

El vinculo matrimonial. Divorcio o indisolubilidad? Madrid 1978 ss. 577. Biblioteca de Autores Cristianos. Vol. 395.

Znana i ceniona seria książek, wydawanych pod patronatem Papieskiego Uniwersytetu w Salamance, Biblioteca de Autores Cristianos (BAC), mająca na swoim koncie już prawie 400 tomów o łącznym nakładzie ponad 9 000 000 egzemplarzy wzbogaciła się o cenną pozycję dotyczącą nierozzerwalności małżeństwa.

Praca została wydana pod redakcją prof. T. García Barberena, który napisał Wstęp wprowadzający w problematykę książki i ukazujący jej cel. Prof. García Barberena wskazuje na aktualne tendencje rozwodowe, mające fundament w przenikniętej antropocentryzmem filozofii egzystencjalistycznej i w niewłaściwie pojętej wolności. Zwraca uwagę na zgubne skutki dopuszczenia rozwodu przez ustawodawstwa różnych krajów oraz zaznacza, że — wobec dążeń zmierzających do wprowadzenia rozwodów w Hiszpanii — książka chce przedstawić na ten temat myśl Kościoła katolickiego.

R. Trevijano przedstawia problem małżeństwa i rozwodu w Piśmie świętym (s. 3-59), a więc w Starym Testamencie (fenomenologia małżeństwa, jego naturalność, małżeństwo jako obraz przymierza z Bogiem, rozwód), w środowisku nowotestamentalnym (czyli w judaizmie i w świecie grecko-rzymskim), w tradycji synoptyków (omawiając zwłaszcza teksty Mk 10, 2-12 i Mt 19, 3-12), oraz w doktrynie św. Pawła (1 Tes 4; 1 Kor 7; Kol; Ef).

H. Crouzel omawia nierozzerwalność małżeństwa według Ojców Kościoła (s. 61-116). Po bardzo konstruktywnych uwagach na temat metody w studium omawianej problematyki u Ojców Kościoła, wskazując zwłaszcza na bezpodstawne slogany, którymi posługują się autorzy usiłujący udowodnić dopuszczalność rozwodów w doktrynie Ojców, Crouzel omawia najpierw ogólnie teksty patrystyczne dotyczące Mt 19, 9, następnie autorów piszących przed Soborem Nicejskim (w. II, aleksandryjczycy z w. III, łacinnicy z III w.), autorów greckich w. IV-V (Azja Mniejsza, Syria, Grecja i inne regiony) oraz autorów łacińskich tegoż okresu (w. IV, autorzy zmarli w V w. z wyjątkiem św. Augustyna, św. Augustyn).

A. García y García traktuje o nierozzerwalności małżeństwa w pierwszym millenium, ze specjalnym uwzględnieniem tekstów prorozwodowych (s. 117-

-164). Opracowanie podzielone jest na dwie części: w pierwszej omówione jest prawo świeckie (rzymskie i germańskie) w drugiej zaś prawo kanoniczne (sobory, dokumenty papieży, kolekcje kanonów, autorzy). W przypisach Autor cytuje dużo tekstów w języku oryginalnym, co niewątpliwie ułatwia zajęcie stanowiska wobec jego wywodów.

Przedmiotem rozważań F. Cantelar Rodríguez jest nierozzerwalność małżeństwa w doktrynie Kościoła od XII w. do Soboru Trydenckiego (s. 165-217). Chodzi, jak wiadomo, o okres bardzo ważny — odnośnie od wyjaśnienia problemu małżeństwa i jego nierozzerwalności w nauce Kościoła — w którym punktem szczytowym jest postać papieża Innocentego III (1198-1216). Autor najpierw konfrontuje i ocenia opinie P. Lombardo i Gracjana na ten temat, następnie opisuje poszczególne motywy usprawiedliwiające rozejście się małżonków, brane w tym okresie pod uwagę (pierwsze małżeństwo niedopełnione drugie dopełnione, wstąpienie do zakonu, cudzołóstwo i kazirodztwo, pokrewieństwo duchowe, stan niewolniczy, opuszczenie ze strony współmałżonka, dostanie się do niewoli, choroba, trąd, impotencja, usiłowanie małżonkobójstwa, przywilej Pawłowy, herezja) oraz krótko inne aspekty (wynikające ze związku małżeństwa tajnego z publicznym, błędnego orzeczenia nieważności itp.), by w końcu przedstawić swoje wnioski.

Nierozzerwalnością małżeństwa na Soborze Trydenckim zajął się L. Bressan (s. 219-238), który już uprzednio wydał na podobny temat cenną monografię (*II canone tridentino sul divorzio per adulterio e l'interpretazione degli autori*. Roma 1973). Po zarysowaniu doktryny pierwszych protestantów na temat nierozzerwalności małżeństwa i reakcji ze strony katolików, Autor przedstawia w trzech punktach dyskusje i teksty Soboru Trydenckiego odnośnie do: a) nierozzerwalności małżeństwa w ogólności; b) kazusów, w których można rozwiązać węzeł małżeński (małżeństwo niedopełnione, przywilej Pawłowy) i c) kazusów, dla których Sobór Trydencki wyraźnie wyklucza możliwość rozwiązania małżeństwa.

U. Navarrete omawia przywilej wiary: konstytucje pasterskie XVI w. i następującą po nich ewolucję w praktyce Kościoła, gdy chodzi o

rozwiązanie małżeństwa nieochrzczonych (s. 239-304). Autor ukazuje problem w szerokim kontekście, toteż najpierw przedstawia formowanie się doktryny i wypracowywanie dyscypliny w dawnej tradycji, a zwłaszcza w refleksjach teologicznych XII w.; następnie — po wskazaniu pewnej stabilności w doktrynie i praktyce w XIII-XIV w. — przechodzi do omówienia śmiałych pociągnięć pastoralnych i refleksji teologicznych na temat małżeństwa nieochrzczonych w XVI w. (ukazuje nową sytuację pastoralną i szukanie rozwiązań zatrzymując się szerzej nad trzema konstytucjami z tego okresu, umieszczonymi w dodatku do Kodeksu: *Altitude, Romani Pontificis* i *Populis*). Dalej ukazuje kontekst pastoralny, praktykę Stolicy Świętej i doktrynę od XVIII w. do promulgacji Kodeksu, kończąc omówieniem dwu pontyfikatów decydujących, czyli Piusa XI i Piusa XII (kontekst pastoralny, ewolucja w praktyce Stolicy Apostolskiej, uwagi na ten temat).

Na temat nierozzerwalności małżeństwa po Soborze Trydenckim do Soboru Watykańskiego II pisze A. Mostaza (s. 305-370). Przedstawia on najpierw rozwój doktryny w następujących aspektach: nierozzerwalność małżeństwa według prawa Bożego, absolutną nierozzerwalność małżeństwa między ochrzczonymi, rozerwalność małżeństwa niedopełnionego, rozerwalność małżeństwa naturalnego (przywilej Pawłowy, Piotrowy, małżeństwa mieszane). Następnie zajmuje się nierozzerwalnością, jak również wyjątkami od niej, w magisterium papieży.

C. Pujol omawia rozwód w Kościołach prawosławnych (s. 371-433). Rozpoczyna od opisu środowiska problemu (rozwód w Izraelu, w prawie rzymskim, w doktrynie Kościoła, u Ojców greckich pierwszych wieków i w ustawodawstwie kościelnym, polemizując w tej materii z opiniami niektórych współczesnych autorów, oraz w ustawodawstwie imperium rzymskiego). Następnie — po krótkim przedstawieniu okresu przejściowego, w którym nastąpiła akceptacja rozwodu — omawia stanowisko poszczególnych współczesnych Kościołów prawosławnych (greckiego, serbskiego, rumuńskiego, bułgarskiego, rosyjskiego, koptyjskiego, etiopskiego, ormiańskiego, syryjskiego, nestoriańskiego i Keralu w Indiach) oraz stosowaną procedurę, a także sposób wyjaśniania omówionego stanowiska przez samych prawosławnych i aktualne tendencje.

Rozwód we współczesnych państwach jest

przedmiotem opracowania G. Garcia Cantero (s. 435-514), który ujmuje zagadnienie w następujących punktach: a) motywy pojawienia się rozwodu w ustawodawstwie państwowym i racje przytaczane za nim; b) rozwód w poszczególnych krajach romańskich, germańskich, anglosaskich, skandynawskich, w kodeksie cywilnym greckim z 1940 r., w krajach socjalistycznych oraz w Ameryce Południowej; c) studium socjologiczne dotyczące rozwodu w życiu osobowym, rodzinnym i społecznym. Po przedstawieniu statystyk, zaczerpniętych zwłaszcza z *Demographic Yearbook*, wydawanym przez ONZ, omawia następstwa prawne rozwodu, jego skutki instytucjonalne i personalne.

Ostatnie opracowanie poświęcone jest rozwodowi w nauce Soboru Watykańskiego II oraz krytyce tendencji rozwodowych (s. 515-577). A. Bernárdez Cantón omawia nierozzerwalność małżeństwa według Soboru Watykańskiego II (nierozzerwalność ze względu na instytucję małżeństwa, ze względu na sakrament i ze względu na miłość małżeńską) oraz w nauczaniu papieża Pawła VI. Wskazuje na aktualne znaczenie nierozzerwalności jako wymogu struktury małżeństwa. Polemizuje z argumentami wysuwanymi przez autorów katolickich skłaniających się do dopuszczenia rozwodu w takiej czy innej formie oraz przedstawia postawę Kościoła wobec dopuszczalności rozwodów w prawie cywilnym.

Nietrudno zauważyć, że praca porusza wszystkie zasadnicze aspekty omawianego problemu, które mogą zainteresować chrześcijan: Pismo św., patrystykę, sobory, magisterium Kościoła, teologię, prawo kanoniczne, Kościoły wschodnie, jak również socjologię i prawo porównawcze pozwalające niejako „usłyszeć — jak zauważa Garcia Barberena we Wstępie — pewien chór różnych głosów, które proklamują trwałość związku małżeńskiego”. Zarysowana jest również perspektywa historyczna problemu, w której ukazują się chronologicznie Ojcowie Kościoła, sobory pierwszego milenium, teologia średniowiecza, Sobór Trydencki, praktyka Kościoła po tymże Soborze, reakcja Kościoła na wprowadzenie rozwodu przez ustawodawstwo świeckie, nauka ostatniego Soboru, aktualne wyniki studiów. Przedstawiono w pracy argumenty za nierozzerwalnością małżeństwa i nie pominięto milczeniem żadnej z trudności wysuwanej przeciw zajętemu przez Kościół stanowisku. To ukazanie problematyki w różnych aspektach jest jednym z niewątpliwych walorów pracy.

Choć omawiana książka nie jest monografią, lecz — według zamierzenia — ma na celu podanie informacji, i skierowana jest do szerokich mas czytelników w Hiszpanii, chcąc im dać orientację katolicką wobec aktualnych dyskusji nad wprowadzeniem w tymże kraju prawa rozwodowego, to jednak jest ona bez wątpienia pożytecznym i wartościowym kompendium odnośnie do nierozdzielności małżeństwa. Opracowanie jest bowiem solidne, autorzy kompetentni, z których wielu dzieli się wynikami swych długoletnich studiów.

Przy większości artykułów podana jest bogata bibliografia, która otwiera drogę do dalszego pogłębienia problemu. Cechą pozytywną pracy jest też język w zasadzie jasny i przystępny.

Przy tego typu pracy nie bez znaczenia jest też szata zewnętrzna. Format mały, cienki papier (sprawiający, że książka nie jest zbyt gruba), solidna oprawa ułatwiają praktyczne korzystanie z. temu mającego cechy książki podręcznej.

Ks. Zenon Grocholewski